

Marek Chamot, Lech Zieliński

Międzynarodowy interdyscyplinarny projekt naukowy: *Narody sąsiadujące w Europie. Wzajemne postrzeganie a tożsamość narodowa w przeszłości i teraźniejszości*

Bydgoszcz nie należy do miast, w których środowiska naukowe z dużą częstotliwością inspirowały i realizowały prowadzone na większą skalę międzynarodowe projekty naukowo-badawcze. Powyższe stwierdzenie dotyczy w szczególności niepublicznych szkół wyższych, w których liczba tego typu projektów jest znikoma, a tym bardziej międzynarodowy projekt o roboczym tytule: *Narody sąsiadujące w Europie. Wzajemne postrzeganie a tożsamość narodowa w przeszłości i teraźniejszości*, zainspirowany i zrealizowany przez Katedrę Kulturoznawstwa Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy we współpracy z socjologami Uniwersytetu Johanna Wolfganga Goethego we Frankfurcie nad Menem oraz jego wymierny efekt zasługują na krótkie przedstawienie. Niniejszy tekst w pierwszej części odsłania kulisy tego międzynarodowego przedsięwzięcia, by w drugiej pokrótce omówić jego częściowe zwińczenie.

Inspiracja projektu jest efektem wielu długich rozmów, przeprowadzonych jesienią 2005 roku przez obecnego Kierownika Katedry Kulturoznawstwa WSG Marka Chamota z pracownikiem tej katedry Lechem Zielińskim. Obaj inicjatorzy pragnęli stworzyć projekt o możliwie dużym znaczeniu, by przez jego podjęcie i realizację wyraźnie zaznaczyć istnienie i działalność dopiero co powstałej katedry. Obu łączy Wydział Historyczny UMK, a w szczególności prof. Kazimierz Wajda, prowadzący na początku lat 90. badania nad auto- i heterostereotypami etnicznymi, przede wszystkim w relacji polsko-nie-

mieckiej. Ten pierwszy pracował wiele lat w Zakładzie kierowanym przez wymienionego profesora, drugi zaś był u niego na seminarium magisterskim, poznając tam metodologię prowadzonych przez profesora badań. Wybór tematu był zdeterminowany trzema czynnikami: aktualnością i wagą podejmowanej problematyki, własnymi zainteresowaniami badawczymi oraz zainteresowaniami badawczymi grupy prof. Gerharda Wagnera z Frankfurtu. Inicjatorom projektu znane były badania samego profesora oraz jego współpracowników nad konstrukcją tożsamości europejskiej, nad problematyką tożsamości Rosjan i Polaków, a w szczególności polskich parlamentarzystów w kontekście ich stosunku do Europy/Unii Europejskiej¹. Badania nad współczesną tożsamością narodów europejskich wydawały się inicjatorom projektu w kontekście dynamicznych zmian w Europie po 1989 roku, do których należą zarówno wyodrębnienie się wielu państw narodowych, funkcjonujących wcześniej w większych strukturach państwowych, jak i poszerzenie granic Unii Europejskiej poprzez przyjęcie nowych państw członkowskich, aspektem aktualnym i nośnym. Jednocześnie mieściły się one w kręgu zainteresowań badawczych uczonych z Uniwersytetu we Frankfurcie, których od początku zamierzano pozyskać w charakterze niemieckiego partnera projektu. Aspekt dotyczący wzajemnego postrzegania, auto- i heterostereotypów wynikał z zainteresowań badawczych obu polskich kierowników projektu, tzn. M. Chamota i L. Zielińskiego.

Jednym z najtrudniejszych zadań było przekonanie grupy profesora Wagnera do współpracy, gdyż naukowo była to relacja dwóch bardzo nierównych partnerów. Po długotrwałych, mozolnych staraniach strona niemiecka zgodziła się zostać partnerem projektu, a jego szczegóły postanowiono uzgodnić na spotkaniu roboczym, które odbyło się we Frankfurcie n. M. pod koniec stycznia 2006 roku. Wówczas ustalono, że nie należy ograniczać się do spraw polsko-niemieckich i otworzyć projekt na problematykę innych europejskich krajów, sąsiadujących ze sobą. Wówczas też postanowiono, że interdyscyplinarność przedsięwzięcia winna polegać na włączeniu do niego przedstawicieli różnych nauk, stosujących różne metodologie w badaniach i opisie przyjętego

¹ Chodzi tu m.in. o następujące publikacje G. Wagnera: *Projekt Europa, Die Konstruktion europäischer Identität zwischen Nationalismus und Weltgesellschaft*, Berlin-Hamburg 2005; *Russland und die europäische Idee. Eine wissenssoziologische Rekonstruktion*, [w:] *Dialektik für Kulturphilosophie*, red. Ch. Hubig, U. Johannes Schneider und P. Stekeler-Weithofer, Hamburg 2002, s. 31-52; *Nationalism and cultural memory in Poland: the European Union turns east*, [w:] *International Journal of Politics, Culture, and Society*, Springer Netherlands 2003, s. 191-212, jak i o obszerne badania jego współpracowników nad tożsamością polskich parlamentarzystów, przeprowadzone we współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim, których wyniki mają się ukazać w tym roku.

tematu. Przede wszystkim myślano o przedstawicielach takich nauk, jak: historia, kulturoznawstwo, politologia, socjologia, filozofia, filologia i prasoznawstwo. We Frankfurcie ustalono również harmonogram dalszych prac i podzielono zadania. Strona polska zobowiązała się dotrzeć do reprezentantów wymienionych nauk, zajmujących się w swoich badaniach problematyką bliską projektowi w polskim środowisku naukowym oraz do zapewnienia środków na jego realizację. Przy tworzeniu listy zawierającej ok. 80 potencjalnych uczestników, którym wysłano zaproszenie do uczestnictwa w projekcie, inicjatorów wspomogła Marzena Sobczak², dziekan Wydziału Społeczno-Ekonomicznego WSG. Strona niemiecka miała w analogiczny sposób dotrzeć do naukowców z krajów niemieckojęzycznych. Postanowiono również, że po wstępnym rozpoznaniu głównych partnerów i uzyskaniu ich zgody na uczestnictwo w projekcie zostanie zorganizowana wspólna konferencja naukowa, której celem miała być dyskusja nad prowadzonymi badaniami i przedstawienie części ich wyników. Ustalono także, że wyniki badań zostaną opublikowane w dwóch wersjach językowych, w języku polskim i w języku niemieckim w dwóch odrębnych tomach. Za polską wersję językową odpowiedzialni byli M. Chamot i L. Zieliński, za niemiecką niemieccy partnerzy projektu G. Wagner i P. Gostmann. Ponieważ pomysł projektu okazał się trafny, nie było większych problemów z zapewnieniem środków na jego realizację. Projekt poparły m.in. Fundacja Współpracy Polsko-Niemieckiej, Punkt Konsultacyjny Komisji Europejskiej EuropaDirect w Bydgoszczy oraz sponsorzy. Poza tym część projektu była finansowana z grantu WSG, która to pokryła również znaczną część kosztów druku.

Od początku dużo większą aktywność i skuteczność w realizacji projektu wykazywała strona polska i to głównie dzięki jej wysiłkom i konsekwentnemu działaniu udało się przekonać do uczestnictwa w nim 37 naukowców z sześciu krajów (Polska, Niemcy, Rosja, Ukraina, Francja, Grecja). Zdecydowana większość z nich reprezentuje polskie ośrodki akademickie, w tym większość uniwersytetów. Z ośrodków zagranicznych w projekcie ostatecznie wzięli udział: Peter Gostmann, Paul Diakowski (Uniwersytet we Frankfurcie nad Menem), Patrice Neau (Uniwersytet w Nantes), Detlef Henning (Nordost Institut w Lüneburgu, Ewangelos Spyropoulos³, Aleksander W. Lipatow

²M. Sobczak była w grupie badającej wzajemne uprzedzenia Polaków i Rosjan, kierowanej przez Andrzeja de Lazarięgo i wytypowała potencjalnych uczestników ze środowiska socjologów i politologów, podczas gdy M. Chamot i L. Zieliński skoncentrowali swoje wysiłki na środowisku historycznym, kulturoznawczym i filologicznym.

³Profesor Ewangelos Spyropoulos jest już na emeryturze, jest on Grekiem mieszkającym w Heidelbergu, wykładał głównie na uczelniach amerykańskich, jest zarówno znawcą historii

(Rosyjska Akademia Nauk). Częściowe przedstawienie wyników badań miało miejsce w Bydgoszczy w dniach 6-7 października 2006 roku w czasie zorganizowanej w tym celu konferencji. Doszło do szerokiej dyskusji na tematy tożsamości narodowej w kontekście politycznej rzeczywistości Europy, świadomości narodowej i stereotypów, narodowej identyfikacji, tożsamości narodowej polskich parlamentarzystów⁴. Już w czasie konferencji widać było na każdym kroku jej międzynarodowy wymiar, gdyż obrady toczyły się oficjalnie w dwóch językach (polski i niemiecki) i były symultanicznie tłumaczone przez tłumaczy mających duże doświadczenie w tłumaczeniu kabinowym. Zdarzały się również wystąpienia w języku angielskim. Część wystąpień stanowiła podstawę do napisania artykułów do wieńczącej projekt publikacji, niektórzy uczestnicy projektu nadesłali wyniki swoich badań, nie uczestnicząc w konferencji, inni nie dotrzykali wyznaczonych terminów i nie zostali uwzględnieni w publikacji. Zarówno interdyscyplinarność niniejszej inicjatywy wydawniczej, jak i wielość poruszanych aspektów nie ułatwiły pracy redaktorom, dlatego też i propozycja poszczególnych części, i ich zawartość są kompromisem, któremu daleko do ideału. Dużą trudność stanowiły również stosowane w różnych naukach różniące się systemy przypisów i odnośników, który udało się sprowadzić do dwóch i na tym poziomie ujednoczyć. Ponieważ dało się wyodrębnić pewne wątki tematyczne, do których nawiązywały nadesłane teksty, podział tematyczny jest w niniejszym zbiorze studiów podziałem podstawowym. Teksty nadesłane w języku niemieckim zostały przetłumaczone zgodnie z ustaleniami na język polski.

Zwieńczeniem polskojęzycznej części projektu jest publikacja wydana w czerwcu 2007 roku przez wydawnictwo uczelniane WSG. Jej tytuł brzmi: *Narody w Europie. Tożsamość i wzajemne postrzeganie*. Jest to zbiór studiów pod redakcją Lecha Zielińskiego i Marka Chamota⁵. Książka składa się z 36 artykułów, z których 35 opublikowano w języku polskim. Tylko zamykający

Grecji i stosunków narodowościowych oraz politycznych na Bliskim Wschodzie, jak i historii stosunków polsko-greckich; był długoletnim współpracownikiem dyplomacji Narodów Zjednoczonych.

⁴ W Bydgoszczy przedstawiono po raz pierwszy część wyników badań socjologów z Frankfurtu, które zostały przeprowadzone na polskich parlamentarzystach. Całość tych badań zawiera opublikowana niedawno książka: *Polen zwischen Nation und Europa. Zur Konstruktion kollektiver Identität im polnischen Parlament*, autorstwa Grzegorza Adamczyka i Petera Gostmanna, Deutscher Universitätsverlag 2007.

⁵ Obaj redaktorzy ustalili zgodnie, choć ocena wkładu pracy nie jest łatwa, iż udział M. Chamota w pracy nad projektem wynosi 40, a L. Zielińskiego 60 procent. Na stronie domowej tego ostatniego (www.umk.pl/~lechziel) jest dostępny spis treści.

publikację tekst E. Spyropoulosa został dostarczony w języku angielskim, a redaktorzy, przyjąwszy powszechną znajomość tego języka, nie zdecydowali się na jego tłumaczenie. W tym przypadku zamieszczono obszerne streszczenie w języku polskim. Wszystkie inne streszczenia są bądź w języku angielskim (większość), bądź w niemieckim.

W pierwszej części zatytułowanej *W poszukiwaniu tożsamości narodowej* umieszczono cztery teksty autorstwa: Ireneusza Krzemińskiego (UW), Pawła Trawickiego (UG), Marcina Czyżniewskiego (UMK), Sławomira Łodzińskiego (UW). Przedmiotem refleksji nad bardzo trudną aczkolwiek ważną problematyką tożsamości europejskiej, nad jej źródłami i elementami ją konstytuującymi są trzy artykuły, stanowiące część drugą: *Wymiary tożsamości europejskiej*. Fakt, iż udało się pozyskać dla tej części jedynie trzy osoby, dowodzi, jak trudną rzeczą jest znalezienie i zdefiniowanie elementów składowych tożsamości europejskiej w dynamicznie zmieniającej się współczesnej nam rzeczywistości. Arkadiusz Modrzejewski (UG), Wojciech Gizicki (KUL) i Renata Duda (UWr) podjęli się tej próby, przy czym Duda wyszła od tożsamości narodowej w wielokulturowej Europie, Modrzejewski podjął refleksję na temat szans realizacji idei narodu europejskiego, a Gizicki przedstawił podłoże integracji państw i narodów w Europie, uzupełniając refleksję kolegi z Gdańska.

Kolejne dwie części zostały poświęcone problematyce polsko-niemieckiej, przy czym w pierwszej z nich *Polacy i Niemcy – wzajemne postrzeganie* główny punkt ciężkości stanowi problem wzajemnego postrzegania obu narodów, przedstawiony zarówno z perspektywy historycznej, jak i współczesnej. Część ta zawiera dziewięć artykułów. Pierwszy z nich ma charakter ogólnego wprowadzenia do poruszanej problematyki (Andrzej Kątny – UG), dwa następne (Kazimierz Wajda – UMK i Marek Chamot – WSG) odnoszą się do przełomu XIX i XX wieku, mając charakter badań historycznych. Następne cztery teksty (Bernadetta Nitschke – UZ, Cezary Trosiak, Jarosław Jończak – UAM, Norbert Honka – UO) odnoszą się do wzajemnego postrzegania Polaków i Niemców w czasach współczesnych i do zmian w tym obszarze następujących. Dwa artykuły zamykające rozdział odnoszą się bądź do innego źródła (stereotypy w przewodnikach turystycznych), bądź do innego obszaru oddziaływania (stereotypy narodowe w biznesie).

W części czwartej: *Polacy – Niemcy, tożsamość narodowa, dylematy sąsiedztwa* czytelnik odnajdzie teksty naświetlające z perspektywy różnych nauk (historia, kulturoznawstwo, socjologia, filologia) problematykę tożsamości narodowej Polaków i Niemców w XX i na początku XXI wieku. Ta część składa się z pięciu artykułów, napisanych przez przedstawicieli trzech krajów (Polska,

Niemcy, Francja). Do podejmowanej tematyki należą m.in. *Tożsamość narodowa w zwierciadle konstrukcji Europy i Unii Europejskiej. Wyniki badań przeprowadzonych w Sejmie RP* (Paul Diakowski, Peter Gostmann – Uniwersytet Johanna Wolfganga Goethego), *Ideologiczne i językowe próby tworzenia tożsamości narodowej w NRD* (Lech Zieliński – UMK i WSG), *Historia sztuki jako konstrukt ideologiczny. Poszukiwanie niemieckości w sztuce niemieckiej* (Patrice Neau – Uniwersytet Nantes) i *Sąsiedztwo polsko-niemieckie we wspomnieniach gubińskich pionierów* (Jerzy Kaczmarek – UAM).

Międzynarodową obsadę autorską, tym razem polsko-rosyjsko-ukraińską, posiada również część piąta: *Polacy, Rosjanie, Ukraińcy – tożsamość narodowa, heterostereotypy*. Zawiera ona studia nad współczesną rosyjską tożsamością narodową, również w kontekście postrzegania Polaków, porusza problematykę wzajemnego postrzegania Polaków i Rosjan oraz Polaków i Ukraińców oraz przedstawia obraz elit radzieckich, widziany z dalszej odległości, z perspektywy dyplomacji francuskiej.

Część szósta, o równie międzynarodowej obsadzie jak części poprzednie, zatytułowana *Tożsamość narodowa małych narodów europejskich, mniejszości narodowych i etnicznych*, składa się z ośmiu studiów badających tożsamość wybranych mniejszych narodów europejskich oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Do podjętej w tej części tematyki należą: podzielona tożsamość Basków (Joanna Orzechowska – UAM), obraz własny społeczności polskiej na Wileńszczyźnie (Dariusz Wadowski – KUL), *Łotysze w postrzeganiu Niemców* (Detlef Henning – Nordost-Institut Lüneburg), *Kształtowanie się tożsamości narodowej Estończyków* (Katarzyna Kamińska – UG), *Tożsamość narodowa Ormian mieszkających w Polsce* (Ażela Kajutowa – UJ), *Ukraińcy w Czechosłowacji w okresie międzywojennym w opiniach polskich dyplomatów* (Iwona Urbańska – UMK), *Gadzie o Romach* (Anita Adamczyk – UAM). Pewne wątpliwości w przyporządkowaniu budził artykuł D. Henninga, gdyż w gruncie rzeczy mówi on więcej o myśleniu i wyobrażeniach Niemców niż o Łotyszach. Ponieważ jednak autor w wielu przypadkach dokonuje konfrontacji rzeczonych wyobrażeń z faktami historycznymi, postanowiono ostatecznie umieścić tekst wspomnianego autora w tej części, *notabene* tekst na tyle ciekawy, że pismo literacko-naukowe „Świat Inflan” poprosiło o prawo do jego druku na swoich łamach i uzyskawszy je, opublikowało tekst w numerze 5 z maja bieżącego roku, wyprzedzając tym samym złożoną do druku książkę. Zbiór studiów zamyka artykuł Evangelosa Spyropouloza na temat tożsamości narodowej Greków i ich stereotypowej konceptualizacji sąsiadów i wielkich mocarstw, opublikowany, jak już wspomniano, w języku angielskim. Po ostatnim artykule sporządzono na siedmiu stronach dość obszerne noty o autorach.

Do Wydawnictwa Uczelnianego WSG zgłosiło się już kilka osób, m.in. z Warszawy, Poznania, Łodzi i Bydgoszczy, wyrażających wolę napisania naukowej bądź popularnonaukowej recenzji. Fakt ten świadczy o zainteresowaniu publikacją w różnych środowiskach i ośrodkach naukowych, choć na jej recepcję trzeba oczywiście poczekać. Jednocześnie wydanie książki jest zakończeniem polskojęzycznej części projektu. Czy i kiedy strona niemiecka opublikuje zbiór studiów, zależy od aktywności i zdolności organizacyjnej niemieckich partnerów. Posiadają oni nieporównywalnie większy potencjał naukowy, lecz prowadzą równocześnie wiele innych równie absorbujących badań i być może na wydanie wspomnianej publikacji trzeba będzie jeszcze poczekać.

Wydział Szkoły Gospodarki